

KƏND TƏSƏRRÜFATININ RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNİN AQRAR SAHƏNİN İXRACYÖNÜMLÜLÜYÜNÜN ARTIRILMASINDA ROLU

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın digər sahələrində də özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Bu spesifik xüsusiyyətlərə ilk növbədə sahənin az gəlirliyini, təbii iqlim şəraitindən asılılığını və eləcə də məhsulun daşınmaya və saxlanma prosesinə həssas reaksiya göstərməməsini şamil etmək olar. Odur ki, adıçəkilən faktorlar da kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyəti ilə bağlı proseslərin kifayət qədər mürəkkəb və çoxşaxəli olmasını səciyyələndirir. Kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi ilə bağlı problemləri araşdırarkən ilk növbədə rəqabət qabiliyyətinin səciyyəvi cəhətləri üzərində dayanmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

Məlum olduğu kimi rəqabət qabiliyyəti dedikdə bu və ya digər məhsul və xidmətin bazarda öz analoqları ilə müqayisədə daha sürətli reallaşdırmaq imkanlarına malik olması nəzərdə tutulur. Proseslərə konkretlik baxımından yanaşdıqda belə qənaətə gəlmək olar ki, sahənin rəqabət qabiliyyəti əslində istehsal edilən məhsulun rəqabət qabiliyyətindən və eləcə də bu sahədə fəaliyyət göstərən mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq mövcud olan müəssisələrin rəqabət qabiliyyətindən bilavasitə asılı olur. İstehsal edilən məhsulun və eləcə də fəaliyyət göstərən müəssisənin rəqabət-qabiliyyəti olması mahiyyət etibarilə istehlakçıların həmin müəssisələr tərəfindən istehsal edilən məhsullara daha çox önəm verməsinə gətirib çıxarır. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti səciyyələndirərkən ilk növbədə bu konkret məhsulun öz analoqları ilə müqayisədə istehlakçı üçün daha çox cəlbedici xarakter daşması və istehlakçının həmin məhsulu yüksək qiymətləndirməsi nəzərdə tutulur. Müəssisənin rəqabət qabiliyyəti isə ilk növbədə istehsal edilən məhsulların daha çox rəqabət qabiliyyətinə malik olmasını, eləcə də müştərilərin məmnunluğunu əldə etmək qabiliyyətini nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə, rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirərkən bu və ya digər müəssisədə istehsal edilən məhsullar dünya bazarında öz analoqları ilə müqayisədə daha sərfəli şəkildə təqdim edilməsi imkanları nəzərdə tutulur. Bu zaman rəqabət qabiliyyətinə əslində satışın səviyyəsi, müasir şəraitdə postsənaye cəmiyyətinin inkişaf etdiyi situasiyalarda sosial şəbəkələrdə həmin məhsulun istehlakçıları tərəfindən yüksək qiymət alması və tanınmış brendlərlə uğurlu əməkdaşlıq hallarının şamil etmək olar.

Kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin obyektiv zəruriliyi ilk növbədə global proseslərlə də əlaqələndirilməlidir. Lakin dünya əhalisinin sayının artması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində həyata keçirilən səylər ilk növbədə qida məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsini və eləcə də qida məhsulları bazarına istehlakçıların əlçatan səviyyədə daxil olması imkanlarının

formalaşdırılmasını tələb edir. Kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi yalnız istehlakçıların ərzaq və qida məhsullarına olan ehtiyaclarının ödənilməsi zərurəti ilə deyil, eyni zamanda sənayenin də kənd təsərrüfatı xammalının olan ehtiyaclarının ödənilməsi aspektindən yanaşılmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və eləcə də onun sahəvi təzahürləri ilə bağlı iqtisadi ədəbiyyatlarda kifayət qədər fərqli yanaşmalara rast gəlinir. Problemə konkret kənd təsərrüfatı aspektindən yanaşdıqda qeyd etməliyik ki, əslində kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və eləcə də onun qiymətləndirilməsi ilə bağlı vahid metodologiyaya rast gəlinmir.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatların təhlilindən belə qənaətə gəlmək olar ki, rəqabət qabiliyyətinin öyrənilməsi istiqamətində M.Porter tərəfindən geniş tədqiqatlar aparılmışdır. Porter tərəfindən istər milli müəssisələrin rəqabət qabiliyyəti və eləcə də sənayenin rəqabət qabiliyyətini müəyyən edən faktorlar müəyyənləşdirilmiş və bu faktorlar əsas etibarilə tələbin səviyyəsini, eləcə də sənaye sahələrinin davamlı inkişaf xüsusiyyətlərini, struktur və rəqabət şərtlərini şamil etmək olar. [1]

Aparılan araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar ki, son zamanlar qloballaşma prosesinin təsiri altında əslində rəqabət qabiliyyətini xarakterizə edən amillər və onun səciyyəvi cəhətlərində də köklü dəyişikliklər müşahidə edilmişdir. Belə ki, rəqabət qabiliyyətini daha çox səmərəlik prosesinin artırılmasına istiqamətlənmiş səylərin məcmusu kimi də qəbul edirlər. Səmərəlilik amilləri isə ilk növbədə yüksək əlavə dəyər yaratmaq imkanlarına malik olan məhsul istehsalının stimullaşdırılması baxımından ön plana çəkilir. Müasir dünya iqtisadiyyatında rəqabət qabiliyyətini xarakterizə edən mühüm amillərdən biri kimi biznes mühitinin inkişaf etdirilməsi də ön plana çəkilir. Bundan əlavə ayrı-ayrı ölkələrin milli iqtisadiyyatlarında biznes infrastrukturalarının mövcud vəziyyətini xarakterizə edən tendensiyalar ön plana çəkilir ki, bu da rəqabət qabiliyyətinin ən mühüm faktorlarından biri kimi qəbul edilir.

Konkret olaraq kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətindən bəhs etdikdə isə belə qənaətə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətini səciyyələndirərkən ilk növbədə sahənin spesifik xüsusiyyətləri ön plana çəkilməlidir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal edilən məhsulların satış şərtlərinin digər məhsullarla müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə cəlbedici olması və eləcə də sahənin aşağı rentabelliyyə malik olması, qoyulmuş vəsaitlərin uzunmüddətli zaman kəsiyində qaytarılma müddətinin mövcud olması bütövlükdə sahənin rəqabət qabiliyyətində önəmli rol oynayır. Bütövlükdə kənd təsərrüfatında yaranan əlavə dəyərin ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olması, torpaq və iqlim şəraitində baş verən dəyişikliklərin kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıların təsərrüfat fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməsi, eləcə də sahənin daşınma şərtlərinə dözümsüz reaksiya göstərməsi və digər amillər kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətinin səciyyələndirən faktorlar kimi çıxışdır və bir sıra hallarda demək olar ki, sahənin zərərinə işləyir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, kənd təsərrüfatı və onunla qarşılıqlı əlaqəyə malik olan

sahələr əhalinin ərzaq məhsullarına olan ehtiyaclarının ödənilməsində mühüm rol oynadığından dünya əhalisinin sayının artması əslində kənd təsərrüfatında rəqabətqabiliyyəti prosesləri üçün kifayət qədər təhdid mənbəyi rolunu oynayır. BMT-nin məlumatına görə 2030-cu ilə qədər yer kürəsinin əhalisinin 8,6 milyard nəfərə, 2050-ci ilə qədər olan dövrdə isə 9,8 milyard nəfərə çatacağı gözlənilir. [2]

BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Təşkilatının (FAO) məlumatına görə adambaşına əkin sahəsinin əhəmiyyətli dərəcədə azalacağı da proqnozlaşdırılır. Belə ki, 2050-ci ilə qədər əkin sahəsinin adambaşına həcmi 0,18 hektar olacağı proqnozlaşdırılır. [3]

Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyəti iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə kifayət qədər mürəkkəb səciyyə daşdığından hazırki şəraitdə kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi baxımından çoxsaylı problemlər də mövcuddur. Bu proses xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin timsalında özünü daha çox büruzə verir. Beləliklə, kənd təsərrüfatında rəqabət qabiliyyətinin problemlərinə aşağıdakıları şamil etmək olar:

- kənd təsərrüfatında biznes mühitinin inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kifayət qədər fərqli xarakter daşması, daha doğrusu zəif şəkildə səciyyələnməsi;

- kənd təsərrüfatında modernləşmə səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olması;

- kənd təsərrüfatı ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərində birincinin təsir gücünün nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı olması;

- kənd təsərrüfatında postsənaye cəmiyyətinin müvəffəqiyyətlərindən demək olar ki, əhəmiyyətli şəkildə istifadə olunmaması;

- kənd təsərrüfatında məhsulların istər keyfiyyət və istərsə də qiymət rəqabəti baxımından inkişaf etmiş ölkələrin bazarlarında mövcud rəqabətə davam gətirmək iqtidarında olmaması;

- kənd təsərrüfatının risklərdən, iqlim şəraitinin doğulduğu risklərdən effektiv şəkildə sığortalanması;

- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının sərəncamındakı torpaq sahələrinin kifayət qədər həcm baxımından az olması mahiyyət etibarilə növbəli əkin sisteminin və geniş təkrar istehsal prosesinin uğurla reallaşdırılmasına imkan verməməsi;

- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının kredit resursları bazarının çıxış imkanlarının zəif olması və bir sıra hallarda kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının kredit götürməyə meylli olmaması, daha doğrusu psixoloji problemlərin mövcudluğu. Bu isə onunla daha çox bağlıdır ki, bank sektorunda faizlərin tərəddüdləri mahiyyət etibarilə əmtəə istehsalçılarının müflisləşməsinə gətirib çıxara bilər.

Məlum olduğu kimi, aqrar sahədə məhsulların ixrac edilməsi prinsip etibarilə dövlət büdcəsinə alternativ mənbələrdən gəlir daxil olmasını şərtləndirir. Odur ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının həcmi artırılması neft sektorundan əlavə ölkə

İqtisadiyyatına daha çox gəlir gətirilməsinə xidmət edə bilər. Prosesi mürəkkəbləşdirən situasiyalardan biri də ondan ibarətdir ki, kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin aşağı olması nəticə etibarilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracı həcmnin azalmasına gətirib çıxarır. Kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməməsi fonunda ölkəyə idxal edilən kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının həcmnin artması da baş verir. Bu proses isə bütövlükdə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından global təhdidlərin gücünü daha da artırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının artırılması və sahənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində zəruri tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bu baxımdan xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ölkə Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı ilə bağlı strateji yol xəritəsi” qəbul edilmiş və burada konkret hədəflər müəyyənləşdirilmişdir. [4]

Aqrar sahənin ixrac yönümlülüüyünün yüksəldilməsi istiqamətində fikrimizcə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olardı:

- kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracını stimullaşdırmaq məqsədi ilə ixracın təşviqi ilə bağlı dərəcələrin artırılması;

- kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının həyata keçirilməsi, bununla bağlı əmtəə istehsalçılara subsidiyaların verildiyi nəzərə alınaraq qeyd etmək lazımdır ki, emal müəssisələrində bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirilməmişdir. Fikrimizcə, emal müəssisələrinin də ixracın stimullaşdırılması məqsədi ilə zəruri iqtisadi vasitələrdən istifadə edilməlidir;

- kənd təsərrüfatı ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin təkmil xarakter daşması ilə bağlı zəruri tədbirlərin gerçəkləşdirilməsi;

- kənd təsərrüfatında əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması istiqamətində zəruri institusional səylərin gücləndirilməsi;

- postsənaye cəmiyyətinin mühüm amili kimi rəqəmsal texnologiyalardan istifadə hesabına kənd təsərrüfatında modelləşmə prosesinin gücləndirilməsi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Портер, Майкл, Э. 160 Конкуренция.: Пер. с англ. М.: Издательский дом "Вильямс", 2005.-. 608 с.

2. <https://www.un.org/development/desa/ru/news/population/world-population-prospects-2017.html>

3. <https://www.fao.org/3/I8429EN/i8429en.pdf>

4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı ilə bağlı strateji yol xəritəsi”.